

Ана Фотић

археолог

Осврт на богослужбене сасуде за држање течности у раној хришћанској пракси

Сажетак: Рад се бави литургијским посуда за држање течности у раном хришћанском периоду користећи пројекло назива, историјске изворе и археолошке налазе. Разноврсна терминологија се развила током времена, показујући колики значај су први хришћани поклањали том проблему. Потребно је узети у обзир изворе чије су прве верзије сачуване на латинском или неком оријенталном јетикју. На основу описа богослужбене праксе, посуде за држање течности наводе се грчким, латинским и јеврејским изразима. Намера аутора је да се истраживањем текстова, колико је могуће, установити порекло и значење групе термина за богослужбене сасуди. Акцент је на употреби паганске и јудејске терминологије за коју се претпоставља да је извршила непосредан утицај на ранохришћанску, као и на избегавању појединих израза од стране хришћана. Цитати из Новог Завета, историјских извора или научних студија, често не садрже податке о литургијским посудама. Такође многе транскрибоване верзије и преводи садрже велики број различитих израза за исту врсту посуде. Понекад подаци из прва 3 века или нису доступни или се тумачење значења још увек развија, те је потребно размотрити каснију литературу, да би се разјаснило на који је начин древни назив уграђен у ранохришћанску лингвистичку праксу.

Постоји извесна конфузија код терминологије првих хришћанских богослужбених сасуда за држање течности наведене у историјским изворима, различитим верзијама Библије и научној литератури. Проблем је са једне стране насто коришћењем другачијих израза за називе истих посуда, услед лоше транскрипције или превода, а са друге да би се у време првих хришћанских заједница избегла веза са јудејским и паганским обичајима. У питању је наставак употребе дотадашњих јеврејских, јелинских и латинских артефаката, било сакралних или из свакодневног живота, који уградњом у хришћански контекст, добијају другачију намену, расчлањене или сведене облике а током времена мења им се и начин украшавања. Све то прати понекад и промена назива посуде. Са друге стране богослужбено време се непрестано развија, тако да су врсте најранијих литургијских сасуда малобројне сходно литургијским радњама које прате.

Посуде коришћене приликом Тајне вечере јесу јудејске провинијенције о чему сведоче и стихови Новог Завета: *А иако и чашу њо вечери, њоворећи: Ова је чаша нови завети мојом крви која се за вас њролива* (Лк 22,20; 1Кор 11,25)¹. Њено порекло се може пратити још од времена Постанка². Апостолском делатношћу ван Јудеје, користиле су се посуде аутохтоне израде карактеристичне за област у којој се одвијала християнизација. О томе говоре посланице Солуњанима, Галатима, Ефесци-

¹ Енглеска верзија назива ове посуде је *cup* а у Септуагинти се наводи као *ποτήριον* (одатле потиче савремена реч *путир*). Овај израз се може пратити кроз цео Стари Завет.

² *Побрах зрело ѡрожђе и исцедих ѡа у чашу Фараонову* (Пост 40,11).

ма, Јеврејима, Галатима... иако се у Новом Завету мехови за вино називају *αυσκός* (Мт 9,17; Мк 2,22; Лк 5,37) одатле се вино сипало у чаше *ποτήριον*³ (Мт 26,39; 1Кор 10,16) и *φιάλη*⁴ (Бро 7,85; 1Дн 28,17; Отк 5,8; 15,7). Путир је у Новом Завету означавао чашу коју је Христос пружио ученицима својим после Вечере Господње (*κύριακον δεῖπνον*). Израђиван је првобитно као обична дрвена чаша, током 1. и 2. века од стакла или камена са дршком, а од 4. века од сребра и злата, са орнаментима од драгог камења. Касније канони одређују да буде од драгоцених метала или бар позлаћена изнутра⁵. Дотле је уставновљена као евхаристијска чаша уместо аме.

У време мисионарења Христа и Апостола, многи предмети нису били скупоцени, о чему сведоче стихови из Новог Завета, налази у катакомбама, ораторијумима, мартријумима, термама, меморијама, апостолиумима, приватним кућама у којима су се окупљали ради ломљења хлебова, професионима (*προφητεῖον*), криптама, хипогеумима... чак и првим малим црквама у приватним кућама (*domus ecclesiae*). Древне богослужбене сасуди су биле од од стакла⁶, бакра, бронзе, дрвета или глине⁷. Међу првим хришћанима постојао је велики број сиромашних, прогоњених и оних који су остаавили сву имовину да би пошли за Спаситељем, стога ни посуђе није било скупоцено. Св. Јован Хрисостом напомиње да на Тајној вечери *сѝо није дио од сребра, ниѝи калез⁸ који је Христѝос дао ученицима да ѝију, није дио од златѝа а иѝак је све било граѝоцено⁹*.

Увођењем хришћанства као државне религије, ситуација се знатно мења, те о подизању и опремању црква почињу да се брину цареви и племство, па се израђују посуде од племенихих метала, слоноваче, украшавају се драгим камењем док пластичну декорацију сачињавају орнаментални фризови хришћанске симболике.

Фотије Константинопољски пише: *да нико у ѝриваѝне сврхе не узима са оѝѝара златѝине и сребрне сасуди, сем за доѝослужење (αγιαστθέν)¹⁰*.

Најстарије сцене Св. Тајне крштења су приказане на фрескама Гробља Св. Каллиста из 2. века. Насликан је младић који клечи у плиткој води, док му се на главу из мале чаше излива вода. Мала здела из које Јован Крститељ¹¹ сипа воду, приказана је у оквиру сцене крштења Господа Исуса Христа¹², на фресци Крстиони-

³ У археолошкој литератури и историјским изворима, те посуде се у античко доба наводе другачије. Посуде за вино: *κράτηρ, κύλιξ, οἰνοχόη, ὀλήνη, ῥυτόν, κάλυθρος, ἀσκός, Skyphos, Psykter, Kyathos, Kotyle Dinos*. Посуде за мирисна уља: *Lebes Gamikos*. Током венчање коришћен је *λουτροφόρος*. Судови из којих се узимало уље за премазивање тела пре сахране и венчања: *λήκυθος, ἀρύβαλλος, φιάλη, Kernos, Alabastron*. Посуде за држање воде и хране: *ἄμφορεύς, λέβης, πίθος, ὕδρια, Stamnos*. Посуда за клађење воде *κάλαθος*. Ова посуда се помиње и у Старом Завету (Јер 24,2). Реч потиче од латинског израза *calathus*. Опширније видети: http://en.wikipedia.org/wiki/Pottery_of_ancient_Greece 3,5,2011. Порекло воде из Египта, где су неглеђосани глинени питоси коришћене за: 1. клађење течности (који су стајали на триподу), 2. пречишћавање воде (у њих су били убачени бадеми, због антибактеријских својстава) и 3. као преисторијски фрижидери (питоси зашиљеног врха, укопани у песак). Испод посуда за клађење воде, стајала је друга посуда у коју је кроз порозан суд, отицала вода и служила за умивање.

⁴ Ђ. Даничић и В. Караѝић је преводне некад као чашу а некад као зделу, када је у питању био суд из кога се прскала вода у шатору од састанка ради очишћења особа, које су се дотакле мртвог тела човечијег. Овај обичај још неко време остаје присутан и код првих хришћана, видети: *Didaskalia, Const. 2.35.I.24ff*.

⁵ J. Braun, *Das christliche Altargerät in seinem Sein und seiner Entwicklung*, München 1932, 105.

⁶ Liber Pontif., Tertulain, St. Jerome...

⁷ Hefele, Beiträge, II, 323–5.

⁸ У оригиналном тексту стоји *ποτήριον* не *κύλιξ*.

⁹ St. Chrisostom, *Hom. I in Mat*, односи се на опис: Мт. 26,27:.

¹⁰ Σύνταγμα Κανόνων 73.

¹¹ Та посуда се у Новом Завету назива путир (Мк 10,39).

¹² Такође из истог периода постоје представе на мозаицима, где се катихумен после полагања руке на главу погружава 3 пута у воду, као реминисценција на тродневни боравак Христа у гробу. Код овакве

це Св. Јована у Равени из 5. века. Камени саркофаг из раног 5. века орнаментисан је преставом Св. Тајне крштења, где свештенослужитељ после погружавања неофита, младићу излива воду из чаше на главу¹³. На Кампиниевој гравури саркофага¹⁴ из 6. века, старијем мушкарцу се из малог суда излива вода на главу, поменути суд се допуњава из већег који стоји у близини а веома личи на горњи део каменних средњовековних крстионица. Крчаг са освештаном водом или миром је приказан у оквиру представе крштења, приказаног на фрагменту гравираних стаклене чаше из 5. века, пронађене у близини Диоклецијанових терми¹⁵. Ни једна сцена не садржи приказ комплетне праксе Св. Тајне крштења. Негде се неофит погружава или стоји до чланака у води, негде бива прскан водом, негде га провлаче испод водопада или му воду изливају на главу из литургијских сасуди¹⁶. Мале посуде или крчази на овим древним сценама подсећају на посуде коришћене током паганских либација. Све представе не приказују аутентичну праксу крштавања већ садрже метафоричку и уметничку ноту.

До 4. века постојали су базени за крштавање, импровизовани у термама, ораторијумима... потом су од 3. века грађени у посебним четвороугаоним одајама у оквиру приватних кућа, адаптираних у богослужбени простор (као у Дура Еуропос¹⁷, у источној Сирији). Одаје са базенима за крштавање су биле или у анексу просторија намењенх Сабрању или су организоване одмах поред њих. Ти базени јесу намењени држању течности али не спадају у мобилијар. Цркве подизане од 4. века, имају камене пи-

праксе Св. Тајне крштења, крштаваног након овога извлаче из воде и 3 пута га плјускају пуном руком воде. Практиковало се крштавање погружавањем (*immersion*) или сипањем воде на главу (*affusion*) али једновремено крштавање на оба начина је присутна само код древне праксе Египћана, Јермена... упореди: Treatrise, *De Sacramentis*. Временом *affusion* (или *aspersio* — прскање водом) постаје једина легитимна пракса Западне Цркве од 10. века а старија служба *immersion* наставља да постоји у Источној пракси, видети: W. Smith, Samuel Cheetham, *Encyclopedic dictionary of Christian Antiquities*, 169. Пракса *affusion* или *aspersio* се до 3. века спроводила над болесником у случају смртне опасности затвореника или болесника (*cliniци* или *grabatarии*), да би тек тада била уведена као легитимна (Church Fathers, *Epistle 75*, Сypriani of Chartage). Први помен праксе је из 1. века: *ако нема живе воде, нека се крсти у хладној, ако нема хладне нека се крсти у топлој, ако нема ни те, нека се крсти у љубави*... види: *Didache in The Ante-Nicene Fathers: Translations of the Writings of the Fathers down to A.D. 325*, vol.1, A. Roberts, J. Donaldson, A. Coxe, A. Cleveland, Eds. Grand Rapids: Wm. B. Erdmans Publishing Company, 1951. (original pub. in U.S. 1885). Епископ је првобитно вршио крштења једном месечно, па када се умножавао број катихумена, Епископ предаје чин крштавања свештеницима који катихумене после дуже припреме крштавају на Богојављање, Васкрс и Педесетницу, а децу су крштавали тек кад одрасту. Тертулијан наводи да је у његово време већ била уобичејена пракса крштавања деце, започета у 2. веку: Tertullian, *De Bapt.* С.18. Постоји помен у Апостолским установама и код Тертулијана да су неофитима давали млеко са медом уз прву причест (*Trad. ap.* 3, Tertullian, *Cor.* 3). Нема података у каквом је суду је било млеко са медом али из те праксе данас је задржана изрека: *да све у живојћу буде као мед и млеко.*

¹³ R. M. Jansen, *Living water, Images, Symbols, and Settings of Early Christian Baptism*, Brill, Leiden — Boston 2011, 56 (*Suplements of Vigiliae Christiane*, Texts and studies of Early Christian Life and Language, ed. J. den Boeft, B. D. Ehrman, J. van Oort, C. Sholten, J. C. M. Winden, vol.105).

¹⁴ Campini, *Monumenta Vetera*, I, 16.

¹⁵ R. Garrucci, *Storia dell'Arte Cristiana VI* (1879), pl. 464.1. Научници претпостављају да је у питању крчаг са освештаном водом или миром јер је представа минијатурна и фрагментована.

¹⁶ Најстарији прикази и чешићи јесу представе полагања руке на главу, видети: R. M. Jansen, наведено дело, 137.

¹⁷ Четвороугаони базен 1,6x1м, и дубине 1м. Смештен је био у ниши надсвођеној луком, веома слично конструкцији аркосолијума над саркофазима у римским катакомбама. Из ове просторије су водила двоја врата, једна у простор за катихумене а друга до места Сабрања. Читава просторија је била живописана. У неким крстионицама и писцине беху осликане или декорисане пластичним украсом старо и новозаветне тематике, видети: C. Hopkins, *The Discovery of Dura-Europos*, ed. Bernard Goldman, New Haven: Yale University Press, 1979; C. H. Kraeling, *The Christian Building: Excavations at Dura Europos, Final Report VIII.2*, New Haven: Yale University Press, 1967; L. Michael White, *The Social Origins of Christian Architecture*, vol. 2, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1990, 123–31.

сцине¹⁸ са малим, такође каменим посудама за држање мира¹⁹ са њихове северне стране, а које представљају део исте грађевинске конструкције базена у коме се обављала Св. Тајна крштења²⁰. Са унутрашње стране ове камене посуде беху ометтерисане да не би пропуштале течност. У првим црквама писцине су зидане у средишту наоса, током 4. века уз неке веће цркве подизане су посебне грађевине у које се смешта писцина да би касније камена здела (**conha** — шкољка) из које се вода сипала у писцину заменила некадашњи базен и била премешта у пронаос, бочни брод или ђаконикон²¹. Писцине су грађене полигоналне, крстообразне, кружне и четвороугаоне основе.

Постоје тврдње да су посебне грађевине намењене крштавању²² за време цара Константина биле грађене од порфира као и писцине у њима, док је дно базена било прекривено сребром²³. Крстионица у Латеранској базилици је била октогонална а њен кров је носило 8 порфирних стубова²⁴. На источној страни налазила се апсида. У грађевину се улазило кроз дугачак портик²⁵ који се на оба краја завршавао апсидама²⁶. Писцина се налазила у центру грађевине. Вода у њу се сипала из сребрног јагњета и неколико сребрних кутлача. У самим темељима писцине постојао је систем за дренарање воде из писцине. На источној страни у крстионици, налазила се златна посуда у којој се чувало од 100кг мира.

Базени за крштавање 4. века су били махом хексагонални, око њих се налазио мали парапетни зид до кога је водио 1 до 2 степеника а у писцину се силазило са 3 степеника. Епископ Силвестер набраја посуде (**pelvis**), које је Константин даривао цркви у Остији, а којима се вода досипала у базен за крштавање. Опис наводи да су израђене од сребра, тежиле су 20 кг али су биле мање од посуда за евхаристијски хлеб које је цар поклањао²⁷. Почетком 5. века Епископ Сикстије III је даровао цркви Св. Марија Мађоре, сребрни рог, тежине 10 кг, који је такође служио за досипање воде у писцину, као и разне сребрне посуде за крштавање, тежине 2,5 кг. Цркви Св. Лоренцо поклонио сребрне посуде намењене крштењу и чину очишћења греха. За те посуде се наводи да су мање од сребрних судова за крштавање, тежине 4 кг, које је раније даривао²⁸. Откривена је сребрна кутлача која је служила за досипање воде у писцину и на дршци садржи натпис: *За очишћење Св. Стефанових греха*²⁹. Идеја о очишћењу греха водом (освећење) помиње се: *πάντα μὲν οὖν αὐρολουόμεθα ἀμυαρ-*

¹⁸ Енгл. baptismal basen, baptismal font, нем. Taufbecken Taufstein, лат. piscina (у буквалном преводу значи базен за рибе), pelvis. Настала је од античког базена за купање и пливање, смештених у фригидируму приватних вила или јавних купатила. Тада су постојали и базени за држање рибе (vivarium) и скупљање резерви воде (cisterna, castellum).

¹⁹ Репрезентативан и добро очуван пример на нашим просторима јесте камена писцина са посудом за држање мира у крстионици из 4. века у Манастиру Св. Петра и Павла код Требиња.

²⁰ Од 4. века канонизује се крштавање у црквама, до тада је чешћа пракса била крштавање у рекама или мору.

²¹ Када крштење престаје да се врши искључиво погружавањем, већ се прелази понегде на шкропљење и изливање.

²² Следећи царев пример, многи су приступали крштењу, те су због толиког броја неофита, уз катедралне цркве биле подизане посебне грађевине намењене крштавању. То наговештава да је пракса крштавања остала у домену Епископа, али подизање крстионице (а некад и више њих) у свакој парохији, указује на прелазак праксе крштавања са Епископа на свештенике у парохијским крстионицама.

²³ Овај подтак из *Lib. Pontif.* не сматра се историјским.

²⁴ Имала је и горњи спрат који је био намењен женама. За монахе и епископе постојали су још и базени за купање у топлој води уз употребу сапуна јер су по питању купања имали прописане посебне каноне.

²⁵ Ту су се окупљали катихумени ради катихезе, па се тај део називао *Chiesa dei Pagani*.

²⁶ Стога је Кирило Јерусалимски назива *παράλιος οἶκος*.

²⁷ *Lib. Pont.* 34 (Sylvester), *lib. xx*.

²⁸ *Lib. Pont.* 46 (Xystus). See Van Dam, *Book of Pontiffs*, 37–8.

²⁹ Публикована је у: Weitzmann, *Age of Spirituality*, #537, 603; Н. Buschhausen, *Ladle with Inscription*. Датирана је у 6. век и налази се у Галерији Walters Art.

τήματα³⁰. Посуде за сипање освештене воде неофитима на главу су биле у облику зделе, чаша или крчага (*patera*³¹), а кутлачама, крчазима и зделама (*pelvis*³²) се течност досипала у писцину.

Етимологија, немена и порекло посуда за држање течности у раној литургијској пракси

Ама³³ (*amula*, *hama*, *hamula*, упоредити са немачким речима: *Ahm*, *Ohme*) је велика сребрна пљосната боца намењена чувању вина. Помиње се у историјским изворима као богослужбена посуда 471. године³⁴. Епископ или презвитер је аму предавао архиђакону, који је одатле сипао вино у већу посуду, калеж (*callice maiorem*³⁵) коју је држао ипођакон. Пошто се на олтару припреме дарови, архиђакон узима причасну амулу (*amalarium*³⁶) од ипођакона и сипа вино кроу цециљку (*super colum*) у калеж (*chalice*). Не може се са сигурношћу рећи да ли су сребрне аме и амуле³⁷ различити називи исте врсте суда, али у питању су богослужбене сасуди коришћене током Анафоре. Ама је била је тежине око 33 кг. Постојале је веће и мање аме у 4. веку. За мање сребрне посуде висине 17,78 цм коришћене током 5. и 6. века, неки научници тврде да то нису могле бити аме. Постоји гравура већег сличног примерка из 4.

³⁰ Клемент Александријски, *Paed.* I.30.I, cf. Storm. 3.62.2, Дионисије Александријски ap. Eus. *Hist.* 7.5.5. Идеја из 1 Кор 6,11 је овде јасно изражена. Тај чина јесте реминисценција на јудејску праксу очишћења водом. J. Ysebaert, *Greek baptismal terminology its origins and early development*, Denker & Van de Vekt N. V.-Nijmegen, 1962, 66.

³¹ G. Vona, *Rerum Liturgicarum* 1.25.3 (1972). Аутор помиње посуде али не описује њихов изглед нити их датира: *paterae chrismales ad usum baptismatis et confirmationis*.

³² Видети фусноту 60.

³³ *Ama argentea* (*Ordo Romanus* I,5).

³⁴ *Hamula oblatoriae* (*Charta Cornutiana*, *Mabillon de Re Dipl.* vi.262).

³⁵ <http://books.google.ca/books?hl=sr&id=LTb6zWm5PMcC&q=vessels#v=onepage&q=kantharos&f=false>, 22.5.2011; W. Smith, S. Cheetham, *Encyclopedic dictionary of Christian Antiquities*, vol. 9.

³⁶ *Ecloga* 554.

³⁷ Исти извор помиње и аму и амулу: *amam unam* и *amullam offertoriam*, St. Adrian of Rome, *Liber Pontificalis* 346.

века украшеним сценом Чуда у Кани³⁸. Неке аме су биле украшене гемама са ликом светитеља оперваженим флоралним орнаментом. Постојале су и мале аме од оникса (*amulae onychiane*)³⁹ или стакла које подржава изглед оникса, чији су остаци откривени у катакомбама. Стаклене аме су биле често украшене прадставом Св. Петра, Св. Павла или два голуба постављена један наспрам другог, од којих један носи венац мучеништва а други венац непорочности⁴⁰.

Ампула⁴¹ представља боцу са две наспрамне дршке и коничним трбухом. Израз ампула је настао спајањем речи *ambi* (около) и *olla*⁴² (лонац, кота)⁴³. Помиње се у изворима као *ampulla*⁴⁴, *ambolla*, *ampularius*⁴⁵, *ampulaceus*⁴⁶, *olpa*, *ampel*, упоредити са немачким изразом *Pollen*⁴⁷.

Ампула је веома велики суд израђен од племенитих метала, коришћен за држање воде или вина⁴⁸. Чешће се у њој држала вода у раном периоду. Први помен богослужбене ампуле везан је за опис ораторијума посвећених мученицима у Риму, наводећи да увек треба да имају ампуле и дискос на олтару⁴⁹. Ампула је такође, пандан грчким посудама *λήκυθος*⁵⁰ и *βομβύλιος*⁵¹. У првоспоменутој се држала вода, а у другоспоменутој уље (*oleum*, *ἔλαιον*)⁵² или миро, употребљавано при јелеосвећењу на Велики четвртак⁵³ и миропомазану при савршавању Свете тајне крштења⁵⁴. Уље Репрезентативни примарак је метална ампула за држање Св. уља⁵⁵ из 7. века, прона-

³⁸ Bianchini на основу тумачења: *Lib. Pontificalis*.

³⁹ Georgy the Great, *Epist.* I. 42, 539.

⁴⁰ W. Smith, S. Cheetham, наведено дело, 43.

⁴¹ У древној Грчкој ампуле су употребљаване за држање разних врста течности а најчешће у јавним купатилима за чување уља (*ampulla olearia*) којим су се људи мазали после купања и за држање парфема (*ampulla cosmianae*). Трговци су их радо користили као амбалажу (*ampularius*) и облагали кожом (*ampulla rubida*). Могле су бити од глине, стакла а ретко од племенитих метала.

⁴² *Olla* у латинском а на грчком *χύτρα* (од глагола *χέω*). Представља урну, коју су Грци првобитно употребљавали за вађење воде са извора, видети: H. George Liddell, R. Scott, *An Intermediate Greek-English Lexicon*, revised and augmented throughout by Sir H. Stuart Jones & R. McKenzie, Oxford, Clarendon Press, 1889. Постоји мишљење да је урна настала од амфоре која се остављала на гробу покојника као попутница и надгробно обележје, видети: T Lewis, Charlton, *An Elementary Latin Dictionary*, New York, Cincinnati and Chicago, American Book Company, 1890.

⁴³ Постоји у литератури и израз *obba* који се односи на врсту ампуле израђене у облику Диоскураовог шлема, видети: S. Birch, *History of ancient pottery: Egyptian, Asirian, Greek, Etruscan and Roman*, reprint of J. Murrey book from 1873, 541: <http://books.google.com/books?ei=zqeETv6nK4qB4AS9sMWzDw&ct=book-thumbnaill&hl=sr&id=bCkKAAAAAAAJ&dq=lekitos&q=ampulla,3,5.2011>.

⁴⁴ Walafrid Strabo, *De Reb. Eccl.* C.24.

⁴⁵ Настала од речи *ἄμπελος* — винова лоза.

⁴⁶ C. T. Lewis, C. Short, *A Latin Dictionary*, LL.D. Oxford. Clarendon Press. 1879.

⁴⁷ У употреби у неким областима Немачке, израз настао као дериват речи *Ampulla* (Biaterim, *Denkucürdigkeiten*, iv.1.183).

⁴⁸ Када код римокатолика престаје употреба вина током причешћа, на олтару ампула заузима место велике аме.

⁴⁹ *Lib. Pontif.*, у делу који описује житије Јована III (559–573). Помиње се као урна на олтару, средином 4. века (Kostof, *Orthodox Baptistery*, arpendix I, 139–43), која се током 16. и 17. века употребљавала као крстионица.

⁵⁰ Посуда за изливање течности (C. T. Lewis, C. Short, наведено дело; W. Smith, S. Cheetham, наведено дело, 78).

⁵¹ Као суд за држање уља помињу Св. оци из 2. века: Јустин Филозоф, Силвије Аквитана и др. У литератури се наводе и као *ampullas*, *ampullor* (Hor. A.P.97; cf. Cic. Att.1.14).

⁵² Чин освећења уља и воде, који беху намењени за помазивање и пијење ради ошишћења од болести, демона и греха, одвијало се на Литургији (Serapion, *Evch.* 17.2; и током Литургије за упокојене 29.1). Упоредити са фусотом 61. То место се односи на каснију богослужбену праксу.

⁵³ Gregorian, *Sacramentuary*, Feria V. post Palmas.

⁵⁴ W. Smith, S. Cheetham, наведено дело, 78. Постоји тврдња да речи: *јер смо ми Христџов мирис Боју* (2 Кор 2,15) указује на праксу помазивања миром након крштења у апостолско доба, видети: *Ap. Const.* 7.44.

⁵⁵ Дравне молитве за освећење уља за болесне након Евхаристије, доводе то уље у везу са оним којим су се у Старом Завету помазивали краљеви и пророци (*Didache*, 10.7).

ђена на локалитету Монца. Садржи представу Богородице и пастира у медаљону, оивиченом натписом ΕΛΕΟΝ ΕΥΛΟΥ ΖΩΗΣ ΑΓΙΩΝ ΧΡΙΣΤΟΝ ΤΟΠΩΝ.

Посуда⁵⁶ коју Вук Караџић назива скленица⁵⁷, јесте артефакт првобитно израђиван од алабастера, по чему је посуда добила назив, а касније од глине, стакла или метала. Стакленица није адекватан превод за ову врсту посуде, у питању је ме-

⁵⁶ Стакленица је у археолошкој литератури позната под називом алабастрон, насталим од грчке речи *αυλάβαστρος* (како је и наведена у Септуагинти). То беше скупочена крушкаста врста ампуле, висине до 15 см, служила је за чување мира којим су се помазивали покојници. Украшаване су сликаним или рељефним орнаментима. Ове посуде су налажене у раним хришћанским гробницама. Погрешно су називане *lakrimationum*, према веровању да су у њих нарикаче сакупљале своје сузе. Алабастроне су временом жене почеле да употребљавају као посуду за чување суза, које су лиле за време дуготрајног одсуства мужа, морепловаца или војника, док су ови учествовали у ратовима или обављали дужности на броду.

⁵⁷ *На главу је из сѣякленѣце Христѣу Марија, кћи Симона љубавої, излила миро* (Мт 26,7).

шање алабастрона са посудом **balsamarium**⁵⁸ или луксузном стакленом посудом за мирисе коришћеном у Срба током 19. века. У алабастрону се држало миришљаво уље (**mu,ron**⁵⁹) ради миросања и миропомазања⁶⁰. Ова врста посуде је у Грчку и Јудеју увезена из Египта.

Христос је по вечери опрао ученицима ноге узевши воду из бакарне умиваонице⁶¹ (**niphth,r-** Јн 13,5). По узору на речи Господње: *Каг дакле ја опрах вама ноге, Господ и учиишељ, и ви сѣе дужни један другом њраиши ноге* (Јов 13, 14), уставновљена је пракса да Епископ пере ноге (**νίψασθαι**)⁶² јерејима на Велики четвртак, која замире током туркократије.

Mallavia. (Al-
dobrandini
fresco. Vati-
cans.)

Првобитно су верници прали руке из таквог суда по уласку у куће⁶³ у којима су ломили хлебове, а касније на чесми (или извору) који су били смештени у егзонартексу раних цркава⁶⁴. Најстарија пракса прања руку епископа током Литургије, подразумевала је да пре предложења дарова ипођакон узима ампулу (**ἀήκυθος**), одакле воду излива на руке епископа.

⁵⁸ **Balsamarium** се од 1400 година пре Христа израђивао од глине и стакла у Јудеји, а коришћена је за чување мириса (<http://ethnology.wordpress.com/2008/07/03/c-49-4-1/>, 25.4.2011).

⁵⁹ Мт 26,7; Лк 7,46.

⁶⁰ Практика Св. Тајне крштења се састојала из два дела. Полагање руку се изводило само једном руком и то десном, никад левом (Дап 3,7). Практика плагања руку одвијала се током првог века и о томе има помена у изворима и Библији (Дап 19, 5–6). Такође је постојало и полагање руку и употреба пљувачке у терапеутске сврхе (Мк 7,33; 8,23). Христос је ради исцељења слепог направио смешу глине и пљувачке (Јн 9,6). То је корен разоја чина миропомазања (као другог дела иницијације) али и миросања. Миропомазање се практиковало прво код гностика, да би тек од друге половине 2. века почело да се употребљава код неких православних заједница, као символ печата Духа Светог (Lampe, *Seal of the Spirit*, 80; супротно мишљење износи: Gregory Dix, *The Seal in the Second Century*, *Theology* 51 (1948), 7–12.). Не помиње се у Апостолским установама као пракса која следи полагању руку. Од 4. века обе праксе постају валидне. Помазивање (**cri/sma**) се нешто касније уводи, порекло води од помазивања уљем, маслом и дојом (ознака на телу на гр. **στίγμα**) у паганским обредима. Помазање (**σφραγιζειν**) које се наводи у 2 Кор 1,21 односи се на печат дара Духа Светог. Помазање (**ἀλείφειν**) мирисним уљем (**avrw,ma**) је пракса предохране тела покојника пре погребња (Мк 16,1) ради очишћења греха. Христос упућује да се балсамом (**avlei,fw**) за време поста глава помаже (Мт 6,17). Мирисно уље и балсам за обе сврхе, чувало се у алабастрону. Од 2. века помиње се миропомазање од стране Епископа, видети: L. de Maria, *Gesti e atteggiamenti nell'iconografia battesimale paleocristiana*, *ACIAC* 8 (2001), 477–96. Аутор ову праксу доводи у везу са постављањем камена темеља, који је Јаков за спомен полио уљем и град преименовао, након што му се Господ обратио (Пост 28,13–20).

⁶¹ У археолошкој литератури овај суд је познат као **malluvium** — шкољка (<http://books.google.com/books?ei=zqeETv6nK4qB4AS9sMWzDw&ct=book-thumb&hl=sr&id=bCkKAAAAMAAJ&dq=lekitos&q=ampulla>, 2. 5. 2011), **mallavia**, **ρόνιτρον**, **χέρνιβον** (II.xxiv.304). Назива се још и **Iappis manalis**, представља базен за прање руку за разлику од посуде за прање ногу (**pelvis**, **pelluvia**, **pollubrum**, **παδανιτήρ**, **concha**, **labrum**, миденица, видети: Ђ. Daničić, P. Budmani, T. Maretić, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 6, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1910). Од назива **labrum** изведена је савремена реч **лавор**.

⁶² Јевреји су обичавали да преу руке пре приласка трпези, чак и да перу ноге се нису скроз окупали пре тога. На повратку са трга, прскали су се водом (Мк 7,3). Практика прања ногу од стране Христа после вечере јесте по угледу на јудејску традицију али представља чин исказивања братске љубави (Cf. A. Friedrichsen, *Bemerkungen uurr Fusswaschung Joh. 13*, *ZNW* 38 (1939) 94.

⁶³ Clem. *Hom.* 10. I.2, cf. II. I.1; 14. I.2, 3. Апостоли су се свако јутро пре молитве купали, као и после вечере: исто 8.2.5, cf. 9.23, 3; 10.2.6.2. Код Јевреја у то доба, постојало је купање посе коитуса (исто 7.8.1) и менструалног циклуса код жена (исто II.30.1). купање и употреба воде је било у вези са очишћењем грехова (исто 7.8.1).

⁶⁴ По угледу на јудејску праксу: *Каг иду у шајтор од сасианка, нека се умивају водом, да не изгину, или каг ирисијуају к олишару да служе и да њале жриву оиънену Господу* (Изл 30, 20). Временом Св. Тајна крштења преузима на себе улогу очишћења а у портама се и даље постављају чесме симболички. Тертулијан описује: Након прања руку и паљења светилки, свако започиње певати хвалебну молитву... (тумачење Кипријана Керна, *Apotegetieus*, cap.39, MPL.t.I, col.468). Такође и пре приступања трпези, Јудеји су неколико пута уз молитве омивали руке те отуд порекло прања руку Епископа пре предложења дарова.

У раној Цркви освећење воде је бивало једном годишње о панихиди Пасхе⁶⁵. Освећена вода чувала у ситулама⁶⁶ (σίτλα, *situla*⁶⁷), које су прављене од бронзе а касније и од слоноваче⁶⁸.

Имале су две наспрамне дршке уз сам обод посуде. Освећена вода из ових посуда је служила за крштавање.

⁶⁵ Ј. Фундулис, *Монашки и азмајски шишик, Видослов* (Васкрс 2002) 187. Најранији помен освећења воде од стране Епископа, налази се у Кипријановој посланици, видети: *Syrian, Ep.* 70.1.3, trans. author (CCL3C: 503.29–30).

⁶⁶ Хидрија (ὕδρια), синоними су ситула — κάλις, σιτλίον, *Sittela*, кратер — кратήρ (Изл 24,6), σελίδα, калдрон — χαλδαίος, χύτρα (представља котао од глине, види: Мих 3:3; Сир 13:2), λέβης, урна — ορεα, λουτροφόρος, psykter, stamnos (врста амфоре, видети опширније: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults?q=hydria>, 21.5.2011). Јелини су дрвену посуду за држање и ношење воде звали хидрија (Plaut. Cas. II. 5. 34; Liv. Xv. 3.) а металну за мешање воде и вина кратер (реч је настала од глагола κεράννυμι — мешати иако је постојао и кратер у којима је вода стајала κρητήρα στήσασθαι). Претходно кратери од сребра и злата су били намењени посебним гостима у мегарону. Касније облик ситутле, осим за држање течности, Латини користе за убацивање куглица приликом гласања или за држање накита, називајући тај предмет циста. Чести су прикази ситутла на сребрној тетрадрахми. Стамнос или амфора (ἄμφωρεύς и према старијој верзији ἄμφωρεύς), име је добила од речи ἄμφ — дршка (са обе стране) и φέρω носити, назива се још δίωτος στάμνος (δίωτος — уво у археолошкој литератури представљају мале дршке на рамену посуде) и κάδισκος (Plat., *Hipp. Maj.* p.288d), ткаође се називају и testa. Могу бити од глине, али Хомер помиње да су могле бити и од злата и камена (Ном.Л.ххiii.92). Амфоре из каснијег периода су претежно стаклене (познате са локалитата Помпеи, видети: Petz. 34). Веома су ретке су биле од оникса. Често су израђиване без дршки а на дну могу имати жиг радионице у којој су направљене. Некад имају сужено дно да би се држале усправно, закопане у земљу или на постољу. Коришћене су за чување воде, уља, маслина, меда, грожђа и другог воћа (Ном.Л.ххiii.170), топљеног злата или сребра, конзервираног меса, за наводњавање, скупљање грожђа током бербе...Најважнија употреба је била чување вина. Биле су у употреби и код Грка (ἄμφωρεύς μετρητής) и код Латина (*amphora quarantalalis*) као мерице.

⁶⁷ Н. G. Liddell, R. Scott, наведено дело.

⁶⁸ Репрезентативан примерак из 10. века је миланска ситутла од слоноваче, са представама Христовог страдања угравираним у 2 реда фриза (http://collections.vam.ac.uk/search/?listing_type=imagetext&offset=0&limit=15&narrow=0&q=basilewski+situla&commit=Search&quality=0&objectnamesearch=&placesearch=&after=&after-adbc=AD&before=&before-adbc=AD&namesearch=&materialsearch=&mnsearch=&locationsearch=, 23.5.2011).

Од 2. века, у бакарној ситули вршено је освештење мира потребног за други део иницијације.

Калеж⁶⁹ (κύλικς) је чаша, односно пехар са две дршке, У литератури калеж је још представљао бакарни котао, казан — *caldron, cauderon*⁷⁰, или глинени лонац често помињан у Старом Завету⁷¹. Наводи се још и као λέβης, χαλκίον, јеврејски *qal-latchath* од чега је настала латинска реч *calice* преко које се код нас усваја као калеж. Као богослужбени суд⁷² помиње се калеж у латинским а путир у грчким изворима, који описују древну литургијску праксу. Калеж и путир су у каснијој литератури експлицитно називи за евхаристијску чашу.

Евхаристија је првих векова хришћанства у себи сјединила елементе јеврејског пасхалног, суботњег ритуала са карактеристичним цртама античког култа, стога су и старозаветни обреди у великој мери утицали на утемељење литургијског времена, док је јелинско и латинско свакодневно посуђе готово у целости преузето у древној литургијској пракси, али је задобијањем хришћанске богослужбене намене дошло до развијања нових облика посуда за држање течности, пративши како развој богослужења и евхаристијски симболизам, тако и уметничку моду епоха у којима су настајали, остављајући нама представе какву је црквена заједница током времена имала о идеји будућег Божјег царства.

Списак илустрација

Ама из Ватиканског музеја (<http://books.google.com/books?ei=zqeETv6nK4qB4AS9sMWzDw&ct=book-thumbnail&hl=sr&id=bCkAAAАМААJ&dq=lekitos&q=ampulla>)

Амбула из Монце

(<http://books.google.com/books?ei=zqeETv6nK4qB4AS9sMWzDw&ct=book-thumbnail&hl=sr&id=bCkAAAАМААJ&dq=lekitos&q=ampulla>)

Малавија из Ватиканског музеја (<http://books.google.com/books?ei=zqeETv6nK4qB4AS9sMWzDw&ct=book-thumbnail&hl=sr&id=bCkAAAАМААJ&dq=lekitos&q=ampulla>)

Миланска ситула (http://collections.vam.ac.uk/search/?listing_type=imagetext&offset=0&limit=15&narrow=0&q=basilewski+situla&commit=Search&quality=0&objectnamesearch=&place=search=&after=&after-adbc=AD&before=&before-adbc=AD&namesearch=&materialsearch=&mnsearch=&locationsearch=)

Abstract: This paper deals with etymology, historical sources and archeology concerning early Christianity in order to refer ancient liturgical vessels. An extensive terminology develops through a course of time which reflects the importance attributed to them by the early Christians. We must resource to texts of which old versions have been preserved only, either in Latin or in oriental languages. On the basis of description of ritual acts, vessels for holding liquid are mentioned in Greek, Jewish, Latin terms. It is our intention, by a complete examination of the texts as possible, to determine the origins and meanings of these group of terms for liturgical vessels. Special attention is paid to the use of pagan and Jewish terminology which has been assumed exercised a direct influence upon the early Christian usage. On the other hand there is an attempt to avoid some of these terms by early Christians.

⁶⁹ Коришћен је током симпозиона, а приказан је и на древним грчким сликаним вазама. Кад би из њега попио вино, учесник гозбе би га празног подигао држећи га за једну дршку. Осим тога користио се за кување над отвореним ватриштем али је служио и као спојница између две цеви аквадукта. Цицерон помиње да је стајао на триподу као *trapezophora*

⁷⁰ Англо-француска реч *cauderon*, настала од латинског израза *caldarium* (топла купка).

⁷¹ kai. evpa,taxen auvth.n eivj to.n le,bhta to.n me,gan h' eivj to. calki,on h' eivj th.n ku,qran pa/n o] eva.n avne,bh evn th/| krea,gra| evla,mabanen e' autw/| o' i' ereu,j kata. ta,de evpoi,oun panti. Israh'l toi/j evrcome,no-ij qu/sai kuri,w| evn Shlwm (1 Сам 2:14); упореди: Job 41: 20; Јез 11:3, 11:7 и 11. Помиње се као суд у дому Господњем као λέβης, χαλκίον — котао од бакра и као κύτρα (χύτρα) — котао од глине.

⁷² *Et sic baptizatis et spiritum sanctum consecutis ad bibendum calicem domini pervenitur* (Cyprian, Ep. 63.8).

Quotations from the New Testament, historical sources or scientific papers are sometimes in absence of the data related to the liturgical vessels as well as its translation versions due to many transcriptions and interpreters, consist a large number of different terms for each vessel. Sometimes the data from the first three centuries are so or a meaning is still in such process of development that the later literature must be consulted in order to see how an early meaning has become established in early Christian linguistic usage.

Key words: cup, jug, jar, bowl, flask, stag, ladle, spoon, urn, ανσκόσ ποτήριον, φιάλη, ama, amula, hama, hamula, amalarium, ampulla, ambolla, ampularium, ampulaceus, οτρα, ampel, calice, callice, chalice, κύλικζ, χαλκίον, λέβησ, qallatchath, σιτλίον, Sittela, χύτρα, κύτρα, ύδρία, λήκυθος, αρύβαλλοσ, niphth, r, mallavia, pelvis, concha, labrum, hand basen, baptismal font, Taufbecken Taufstein, piscina, patera, super colum, λήκυθοσ, βομβύλιοσ, ανλάβαστροσ, alabastrum